

YABANCILAŞMADAN KURTULMA SÜRECİNDE SOSYOLOJİK AÇIDAN DİLİN ÖNEMİ

Yrd.Doç.Dr.Feramuz AYDOĞAN*

Dil için, genel kabul görmüş bir tarif vermek gerekirse anlaşma ve haberleşme süreçlerinin cereyan ettiği bir mekanizma denilebilir. Ancak bu tarifi içerisinde pek çok eksikliklerin barındığı iddia etmek hiçte yanlış sayılmamalı. Dilin bir anlaşma ve haberleşme süreci olduğunun doğru kabul edilmesi, anlaşma ve haberleşmenin mahiyeti ve bu mahiyetin psikolojik ve sosyolojik unsurlarının, köklerinin ve arka planının yeterince açıklandığı anlamına gelmez.

Her şeyden önce dil, yaratıcı bir davranış biçimidir. Doğuştan getirdiğimiz basit bazı davranış biçimlerine ya da sayısız bir düzeyi geçmeyen refleks repertuarına sahip olan bizler, gittikçe zenginleşen ve çeşitlenen davranış dağarcığımızı ve refleks repertuarımızı dil ile yaratıcı bir düzeye erdştiririz.

1. Medeniyet ve Dil

Medeniyetlerin temelinde insanın bu yaratıcılığın varolduğunu söylemek pek yanlış sayılmamalı. Medeniyet tarihinde pek çok medeniyet evresinin, bir çok insan topluluğunun katkısıyla gelişip, serptildiğini iddia eden dilbilimci Whorf, "her yaşama düzeninde kullanılan anadil içerisinde belli bir dünyacık, bir mikrokozmos bulunmaktadır¹" tezini savunmaktadır. Dilde gizli bulunan bir dünyacık dıştaki tabiat dünyasının ufak bir modelidir. Bu nedenle dil, "sosyal akrabalık bağı kurmakta ve geliştirmektedir"².

Şu halde toplumların anadillerinin zenginliği, onların medeniyette katkıları ile doğru orantılıdır. sosyolojik olarak bunun böyle olması psikolojik olarak bireylerin sağlam bir anadile ve o anadilin kültür ve şuuruna sahip olmaları, bireyin yaratıcı ve sağlıklı olması sonucunu doğurur. Birey dil içi dünya görüşünü kavrayarak, toplumun medeniyete katkısı ile orantılı olarak,

* Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Whorf, B.L., Thought and Reality, Selected Writings of B.L. Whorf ed.J.B.Carroll, MIT, sh.152.

2 Erkal, M.E., Etnik Tuzak, İstanbul 1993, sh.58.

toplumun ona verdiği anadil kültür ve şuuru ile olaylara, kavramlara, nesnelere kendi ruhunun şekil ve özelliklerini damgala¹⁶¹miş olur³. Bu damgalama operasyonunu psikolojik olarak bireyin keşfetme, başarma, kendisi ya da çabası ile özelleştirme duygularının yoğunlaşmasına ve bunun sonucunda bireysel yaratıcılığının esası olan sonsuz "tecessüs" okyanusunda yeni adalar keşfetmesine sebep olur.

Toplumların medeniyete katkılarının durağanlaşması, toplumsal özgüvenlerinin yitirilmesi dönemlerine rastlar. Toplumların birbirleri ile iletişim kurabilecekleri en güçlü silah olan dil, insanların günlük hayatlarındaki, ya da mikro-kozmoslarındaki ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma düşürülürse ya da bir başka dil karşısındaki fakirliği sürekli ön plana çıkartılır da, pek çok zenginliği göz ardı edilirse, sosyolojik olarak ithal düşünme ve yaşam biçimleri dayatılırsa, psikolojik olarak ferdî yaratıcılığın yerini taklitçilik ve tatminsizlik duyguları almış olur.

2. Dil ve Dış Dünya

Basit tarifi ile bir anlaşma aracı olan dil, anlaşılacak nesnelere isimlendirilmesinde gösterdiği çeşitlilik ve zenginliği toplumsal kültürün dinamiklerinden alır. Zenginlik ve çeşitliliği, yemiden ve daha güçlü bir enerjiye çevirerek toplumsal kültürün güçlenmesi için harcar. Bu güç ve enerji kaynağının dil üzerinde olumsuz, kısırlaştırıcı ve hadiseyi tabii mecrasından taşıyıcı dayatmalarla kesintiye uğratılması, birey ve toplum açısından telafisi imkansız sonuçlar doğurabilir.

Çünkü biz, dilimizin zenginliği ya da fakirliği hangi düzeyde olursa olsun, çevremizdeki dünyayı gerçekte olduğu gibi değil, dilimizin bize sunduğu şekilde görmekte ve adlandırmaktayız⁴.

Psikolojiye Jung'un hediye ettiği arketip kavramı bireysel olarak genlerimizde de benzer bir potansiyele sahip olduğumuzu ifade eder. Jung'a göre kalıtımla gelen bir düşünce biçimi olan arketipler, kolektif bilinç altımızda bulunursa da bu kolektivizm, bireyselliğimizin kristalize olmuş bir formudur. Gerek toplumsal gerekse ferdî yapılanmaların ihtiyaçlarımızı gideren bir dil zenginliğine sahip olduğunu, dünya üzerindeki hiçbir topluluğun bir bütün olarak bir başkasınıkinden daha mükemmel bir dili konuşmadığını ifade gerekir⁵. Ancak, içinde yaşanan kültür dilin daha zengin ifadesini bulmasına imkan vermektedir.

¹⁶¹

³ Porzig, W., Dil Denen Mucize (Çev.V.Ülkü) Ankara 1985, sh.228.

⁴ Başkân, Ö., Lehgüistik Metodu, İstanbul 1967, sh.149.

⁵ Aynı eser, sh.151.

3. Kültürel Zenginliğin Dilin Zenginliğine Katkısı

Whorf, Eskimo dilinde karla ilgili 40'dan fazla kelimenin olduğunu belirterek "Eskimo kara baktığı zaman bizim gördüğümüzden daha fazla ayrıntı görür, çünkü toz kar, sulu kar, iri kar için onun dilinde ayrı ayrı kelimeler vardır ve bu nedenle Eskimo'nun karla ilgili algısı ve düşüncesi daha ayrıntılıdır"⁶.

Bir başka örnekte Türkçe'deki akrabalık isimlerinden verilebilir: Hala, teyze, amca, dayı ayrımı bizim için son derece doğal olduğu halde, Amerikan İngilizcesi'nde hala ve teyze, aunt, amca ve dayı u.c.le kelimesiyle ifade edilir. Whorf'a göre Türkler, Amerikalılara göre bu alanda daha ayrıntılı algılama ve düşünme imkanı sahiptir⁷.

Görüldüğü gibi anadilimiz bizim dünya görüşümüzü, algılama ve düşünme biçimimizi etkileyen ontolojik bir faktördür. Ontolojik problemlerimizin çözümsüzlüğünü anadilimizle olan bağlantımızın güçlenmesi ile aşabiliriz.

İngiliz romancısı Dickens, David Copperfield romanında bir "kelimeler diktatoryası"ndan söz etmektedir. Ona göre kelimeler insanların konuşmasını ve düşüncesini kısıtlı bağlamış durumdadır ve bu bakımdan insanlar üzerinde bir egemenlik kurmuştur⁸. Bu egemenliğin bir başka dile geçmesinin ortaya çıkartacağı ve toplumsal anomi ile yabancılaşma bedelini kolayca ödemeyeceğimiz bir zaafiyetin başlangıcı olacaktır.

4. Dil ve Yabancılaşma

Dil, düşünme, algılama ve yaşama biçiminin temel belirleyicisi olma özelliğini kaybetmeye başladıktan sonra ortaya yabancılaşma süreci çıkmaktadır.

Yabancılaşma (alienation) kelime manası itibarıyla "deli" olma demektir. Deliler, çevreleriyle münasebetlerinden koptukları için bu terim onlar hakkında kullanılmıştır⁹. Erkal'ın belirlemesiyle de yabancılaşma "ferdin çevrenin tesiriyle kendini güçsüz hissetmesi"¹⁰ demektir. Her iki belirleme birlikte değerlendirildiğinde, yabancılaşma büyük ölçüde ferdin kendi iç dünyasında düştüğü bir olumsuzluk olarak ortaya çıkmaktadır. Kendi iç dünyasında sukunetli olmayan fertler ise dış dünya ile, sosyo-kültürel çevreleriyle sağlıklı ilişkiler geliştirememektedirler.

⁶ Cüceloğlu, D., İnsan ve Davranışı, İstanbul 1991, sh. 210.

⁷ Aynı eser, sh.214.

⁸ Ulmans, S., Semantics, Blackwell, Oxford 1962, sh.244.

⁹ Güngör, E., Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Ankara 1980, sh.137.

¹⁰ Erkal, M.E., Sosyoloji (Toplumbilimi) İstanbul 1993, sh.302.

Çevre ile ya da çevre kültür (Periferik Kültür) ile münasebetlerimizi dil ile ve onun bize kazandırdığı düşünme ve algılama biçimi ile kurduğumuza göre, bu münasebetlerimizin kurulmasında anadilimizin yeterli katkısını alamamamız bizi bir anlamda çevresi ile münasebeti kopuk yabancılar haline sokacaktır. Dildeki bu yabancılaşma, psiko-sosyal yabancılaşmayı da beraberinde getirecektir.

Fert, içerisinde bulunduğu toplum ve onun ortaya koyduğu kültürle ne kadar barışık yaşarsa, o kadar sağlıklı bir kişilik geliştirir. Kültürle barışık yaşama ise, ailenin çocuğuna verdiği eğitimle olur. Ancak, bunun tersi olduğunda, sosyo-kültürel çözülme ve yabancılaşma ile karşı karşıya gelinir. Ailenin ve toplumun ortaya koyduğu kültürel değerler, ferdin çevresini sarar. Fert, bunları eğitim yoluyla edinir. Fert bu kültürel çevreyle barışık yaşabileceği gibi, ona yabancılaşarak hayatını sürdürme özgürlüğüne de sahiptir. Ancak, içinde bulunduğu kültürel değerlere yabancılaşan fertler, aynı zamanda ailesinden gerekli eğitimi almamış ve toplum tarafından problemlili diye nitelendirilen fertlerdir.

5. Yabancılaşmayı Oluşturan Faktörler

~~Yabancılaşma kavramını daha iyi analiz etmek için, Seeman'ın ortaya koyduğu ve Kurtkan'ın da beniseyerek geliştirdiği, yabancılaşmayı oluşturan beş faktör üzerinde durmanın yararı vardır¹¹.~~

a. Kudretsizlik, yabancılaşma şekillerinden birincisidir ve temelinde Marxist görüş vardır. Hakim sınıf olan işçiler, kapitalistlerin karar verme imkanlarını kendi ellerine aldıkları ölçüde, kendi işlerine ve iş çevresine de yabancılaşır. Bu görüş yalnızca Marx'a ait değildir. Maciver ve Page'e göre de, bencilleşen fertlerin birbirlerini birer tatmin vasıtası olarak gördüğü fertçilik felsefesinin hakim olduğu bir toplum, insanın çevresine yabancılaştığı bir toplumdur. Çünkü böyle bir toplumda "kudret haktır" formülü işlerlik kazanır. Bu formül insan vicdanını ve mantığını batıran bir formül olarak, insanın insana yabancılaşması sonucunu doğurur. Böyle bir toplumda kudretten yoksun olan fertler, kendi istekleri ile olayın sonucu orasında, bir aynılışma meydana getiremedikleri ölçüde yabancılaşma olgusu yaygınlaşır¹².

b. Yabancılaşmanın ikinci yorumu anlamsızlıktır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda, fertlerin toplumla bütünleşmelerinin sağlanması oldukça güçleşmiştir. Mekanik bütünleşme, manevi bütünleşmeyi sağlayamamıştır. Toplumda varolan "ben" ve "biz" dengesi korunamamıştır. Bütün gerçekliklerdeki tek ve bütünlük

¹¹ Kurtkan, A.K., Genel Sosyoloji, İstanbul 1987, sh.301.

¹² Aynı eser, sh. 302.

esprisinden yoksun olarak yetişen fertler, neye inanacaklarını bilemez olmuşlardır. Bunun sonucu olarak anlamsızlık ortaya çıkmış ve yabancılaşma oluşmuştur. Nitekim Seeman'a göre "ne zaman fert, neye inanması gerektiği hususunda kesin fikirden mahrum durumdaysa, ne zaman karar alma bakımından, ferdin vüzuha kavuşmasında, asgari standartlar bir araya gelemiyorsa, anlamsızlık şeklindeki yabancılaşmanın yüksek seviyede olduğunu ifade edebiliriz"¹³.

c. Normsuzluk, yabancılaşmanın üçüncü boyutudur. Norm, "bir cemiyet halinde yaşayan insanları belli olaylar karşısında, belli tarzda davranmaya zorlayan kaidelerdir"¹⁴. Bir toplum içerisinde fertler, farklı rollere ve rollerinin ortaya koydukları normlara sahiptirler¹⁵. Fertlerin davranışları norm sınırlarının içinde ve müsamaha sınırını aşmamışsa normal davranışlar olarak algılanır.

d. Yabancılaşmanın dördüncü yorumu soyutlamadır. Yaşadığı toplumun kültürüne yenilik getirmek isteyen fert, toplumun tepkisiyle karşılaşır ve kısa süre içerisinde toplum tarafından anlaşılmaz. Bu durumda fert, toplumdan soyutlanır.

Ferdin bu soyutlanma şekli, yaygın kültüre hapsedilmek istenilmesinden kaynaklanır.

e. Seeman'a göre yabancılaşma kavramının son yorumu, ferdin kendine yabancılaşmasıdır. İnsanın insana, toplumun topluma yabancılaşması, insanın kendine yabancılaşmasını ortaya çıkartmaktadır. Ferdin kendine yabancılaşmasını önleyecek olan ise demokrasidir.

Ferdin içinde yaşadığı toplumun gerçeğine dönebilmesi için yabancılaşmadan kurtulması gerekir. Her türü eğitilebilirliğe ve yaratıcılığım kullanma imkanına sahip, tek canlı olan insanın, kendi toplumuna ve kültürüne yabancılaşmasıyla bu özelliğini kaybederek, pasif ve silik bir kişilik sergilemesi ferdin insan olma gibi değerli hassasiyetini zedeler ve onu yalnızlaştırır.

6. Yabancılaşmadan Kurtulma

Yabancılaşmadan kurtulmanın temelinde eğitim ve "insanın kendi özünü, insan olarak kavraması"¹⁶ vardır. Kendi kültürünün eğitimini alamamış, kendi dilini kazanamamış fertler, elbette ki kültürlerine, içinde yaşadıkları çevrelere ve en önemlisi kendilerine yabancılaşırlar. Dil, toplum üyelerinin birbirleriyle ilişki kurabilmeleri ve anlaşabilmeleri için temel bir araçtır. Dilin mantığına

¹³ Seeman, M., "On the Meaning of Alienation", American Sociological Review, C.24, 1959, sh. 786.

¹⁴ Bilgiseven, A.K., a.g.e., sh.94.

¹⁵ Tolan, B.İsen, G.Batmaz, V., Ben ve Toplum, Ankara 1985, sh.228.

¹⁶ Tolan, B., Toplum Bilimlerine Giriş, Ankara 1985, sh. 300.

ulaşamayan, şuuruna eremeyen fertler mantıklı konuşamadıkları gibi, içinde buldukları toplumla da sağlıklı ilişkiler kuramazlar. Toplumla sağlıklı diyalogu kuramayan fertlerin ise cemaat dayanışması içerisine girmeleri mümkün olamaz ve içinde buldukları topluma yabancılaşma başlar. şu halde dil, Kurtkan'ın da belirttiği gibi "sosyal grubun azalarının hem umumi gayelerine erişmek üzere karşılıklı tesir münasebetlerine girişebilmelerine, hem de 'biz şuurunu(hisseder hale gelebilmelerine imkan veren, önemli bir unsur olma özelliği taşır"¹⁷. Fertler arası karşılıklı etkileşimi ve iletişimi ortaya koyan dil, aynı zamanda ortak kültürü solumanın da vesilesi olur. Bu nedenle dil, kültür aktarımında önemli etkinliğe sahiptir.

7. Günümüz Gençliğinin Ana Diline Yabancılaşması

Günümüz gençliği bir dil problemiyle karşı karşıya bulunuyor. Her ocuk konuştuğunda ana dilini biliyor kabul ediliyor. Oysa, konuşmakla ana dilini biliyor olmak aynı Őey değildir. Ana dili bilmek, onu kurallarıyla biliyor olmak demektir. Çünkü, bir dil kendi kuralları içerisinde öğrenilir ve kurallarına uygun olarak kullanılır. Oysa yapılan istatistikler ve niversiteye giriş sınavları gösteriyor ki, günümüz gençliği, ana dilini yeterince bilemiyor ve istenilen düzeyde onu kullanamıyor. I. Türk Dili Kurultayı'nın "Türkiye Türkçesinin Bu günkü Meseleleri Komisyonu"na dilin, milli kültürün aktarılmasında önde gelen bir araç olduğu belirtiliyor ve Türk dilinin zenginliğinin genç kuşaklara aktarılması üzerinde duruluyor. "Dil, milli kültürün temelidir. Bu itibarla, Türk kültürü ve buna bağlı olarak Türk dilinin tarihi zenginliği ve sürekliliği, çeşitli yollarla genç kuşaklara tanıtılmalıdır"¹⁸. Kurultayda altı çizilen bu özellik, dilimizin içinde bulunduğu bugünkü durum bakımından oldukça önemlidir. Kendi z dilinden habersiz kalan ve konuşma dilindeki belli kelimelere takılarak, hayatını devam ettirmeye çalışan günümüz gençliği, kendi kültürünün kaynaklarından çok az istifade edebilmektedir.

Dil, düşünce alışverişinin temel taşlarındandır. Düşüncenin anahtarıdır. Dili fakir olanın, düşüncesinin de fakir olması kaçınılmaz bir sonuçtur. Günümüz gençliğinden liseyi bitirenlerin, hatta niversite mezunu olanların, Türkçe'yi doğru dürüst kullanmamaları, konuşmamaları ve düşüncelerini dile getirememeleri oldukça manidardır.

Dil, kültürün en önemli unsurunu meydana getirmektedir. Bir bütün olarak kültürün gelişmesini ve daha sonraki nesillere aktarılmasını sağlayan araç dildir. Dönmezer'e göre, "dil yapısı üzerindeki araştırmalar, insanların gerçekle ilgili idrak ve yorumlarının, genç lde kullandıkları dile bağlı

¹⁷ Bilgiseven, A.K., a.g.e., sh.226.

¹⁸ I.Türk Dili Kurultayı, Ankara 1990, sh.73.

olduğunu ortaya koymuştur. Diller geliştikçe kelimeler ve deyimler, tarihi anlamlar almakta ve duygu doğuran cevapları doğurur hale gelmektedir¹⁹ Böylesine önemli işlevleri üzerinde toplayan dil ile gerekli-gereksiz yerde oynamak, kültürün kan damarlarıyla bağlantıyı koparmak demektir. Kültürel değerlerinden haberdar olmayan genç nesil, kültürüne ve toplumuna yabancılaşma ile karşı karşıya kalacaktır.

¹⁹ Dönmezer, S., Sosyoloji, İstanbul 1972, sh.85.